

Tento príspevok bol referovaný na konferencii v rámci Deafdays 2008.

Roman Vojtechovský, Mgr.:

Vývoj posunkového jazyka na Slovensku mal svoje opodstatnenie?

Na začiatku tohto príspevku by som vás rád oboznámil s trochou histórie starostlivosti o nepočujúcich a o vývoji používania posunkového jazyka na Slovensku. Slovensko prešlo niekoľko vývojových období. Dlhé roky bolo Slovensko pripojené k Maďarsku, bolo súčasťou tzv. štátu Uhorsko v 10. - 16. storočí, potom bolo súčasťou habsburskej monarchie (rakúske krajiny, krajina Českej koruny a Uhorská krajina) od 16. storočia až po rok 1867, nakoniec bolo súčasťou Rakúsko-Uhorska, ktoré trvalo až do roku 1918. Od roku 1918 až do konca roka 1992 Slovensko bolo v rámci Československého štátu. Počas II. svetovej vojny v rokoch 1939-1945 bolo Slovensko samostatným štátom. Od 1. januára 1993 je Slovensko dodnes ako samostatný štát.

Rakúsko-uhorský **cisár Jozef II.** (1741-1790) navštívil Národný inštitút pre hluchonemých v Paríži. Hľadal pomoc pre jedno mladé nepočujúce dievča z vysoko postavenej rodiny z Viedne. Charles Michel de l'Epée ponúkol cisárovi dve možnosti: buď pošle dievča do Paríža alebo pošle do Paríža niekoho, koho de l'Epée naučí vzdelávať nepočujúcich. Jozef II. poslal do Paríža **Fridricha Storcha**.

V roku 1779 cisár Jozef II. založil Ústav pre hluchonemých vo Viedni, ktorý bol tretím ústavom v Európe. Prvými učiteľmi boli **Fridrich Storch** a **Joseph May** (1755-1820). Storch bol prívržencom posunkovania a May zastával orálne vyučovanie. Títo dvaja kombinovali metódu vyučovania tzv. **viedenská metóda**.

Viedenskú metódu Viliam Gaňo (1965, in Matuška, 1999, s. 11-12), nestor špeciálnej pedagogiky a pedagogiky sluchovo postihnutých na Slovensku, charakterizoval nasledovne:

1. Posunkový jazyk je materinským jazykom nepočujúcich, preto si ním môžu v živote osvojiť potrebné vedomosti.
2. Nepočujúci sa nemôžu dorozumieť s počujúcimi pomocou posunkov, preto treba u nich rozvíjať písanú reč.
3. Odzeranie je obtiažné, neisté – prstová abeceda môže nahradiť odzeranie reči.
4. Hovorenú reč treba rozvinúť ako pomocný prostriedok na utvrdenie písanej reči.

V roku 1786 sa cisár Jozef II. chystal navštíviť Prahu. Spoločnosť staviteľských

chrámov chcela osláviť cisárovu návštevu založením nejakého dobročinného ústavu. Jozef II. odporučil, aby to bol ústav pre hluchonemých. **Ústav pre hluchonemých v Prahe bol slávnostne otvorený 7. decembra 1786** (Hrubý – Hrubá, 2005, s. 86).

Prvým riaditeľom pražského ústavu bol **Karel Berger**. Pôsobil ako katolícky kňaz v Blatnom, kde bolo niekoľko nepočujúcich detí. Berger sa šiel kvôli nim pozrieť do ústavu vo Viedni, aby sa dozvedel, ako sa nepočujúci vyučujú. V roku 1786 sa stal riaditeľom novozaloženého pražského ústavu. Berger učil pomocou prstovej abecedy písať a čítať. Pojmy vytváral pomocou posunkov (Hrubý – Hrubá, 2005, s. 89).

V roku 1841 sa stal riaditeľom ústavu katolícky kňaz **Václav Frost**, ktorý bol skutočným géniom posunkového jazyka. Nové posunky však sám netvoril, ale vysvetlil žiakom pojem tak dobre, až žiaci sami vytvorili nový posunok. Posunkový jazyk používal pri vyučovaní niektorých predmetov (predovšetkým náboženstva). Na pražskom ústave sa súčasne vyučovala artikulácia (výslovnosť), čítanie a písanie. Frost vytvoril novú metódu vzdelávania nepočujúcich, ktorá bola nazývaná **Frostova kombinovaná metóda alebo metóda česká, poprípade pražská** (Hrubý - Hrubá, 2005, s. 93-94). Pražská metóda bola ako bilingválne (dvojazyčné) vzdelávanie nepočujúcich.

Na území Uhorska bol prvý ústav založený vo Váci v Maďarsku na podnet Andreja Cházára (1745-1816), rodák z Jovic pri Rožňave (Slovensko). Bol otvorený **15. augusta 1802**. V ústave sa vyučovalo viedenskou metódou. Tretí riaditeľ Károly-Schwarzer Fekete (1822-1889) v polovici 19. storočia zrušil viedenskú metódu a stanovil vzdelávanie nepočujúcich orálnou rečou.

Na území Slovenska bol Spolok pre dobro a spoločenský prospech, ktorý viedla grófká Terézia Brunswicková. Vďaka nej vznikli 3 ústavy pre opustené deti. Do jedného z ústavov sa prijímali aj nepočujúce deti. **Správu o rozhodnutí založiť ústav pre nepočujúcich uverejnili miestne nemecké noviny 30. augusta 1833 pod názvom Ústav hluchonemých v Bratislave** (Pleva, 1994, s. 14).

V tomto ústave vykonával úlohu učiteľa a vychovávateľa **Izidor Blumauer**, bývalý pracovník viedenského ústavu pre hluchonemých od roku 1824. Navštevoval ústav pre nepočujúcich v Paríži, kde sa oboznámil s metodikou výučby a výchovy nepočujúcich detí. Tento ústav zanikol v roku 1872.

Rozhodnutím magistrátu sa stanovili zásady pre odmeňovanie učiteľov a prijímanie žiakov. Bolo určené, že každý štvrtok od 10. do 12. Hodiny sa budú konať verejné skúšky

žiakov. Neboli to doslova skúšky, ale akési verejné demonštrovanie a hodnotenie výsledkov vo výchovno-vzdelávacej činnosti ústavu (...) Rodičia sa tu pravidelne presviedčali o dosiahnutom pokroku svojich detí pri **používaní posunkového jazyka**, v čítaní, písaní a počítaní, ako aj v náboženskej výchove. Videli, ako žiaci vedia navzájom medzi sebou a aj s učiteľom komunikovať (Pleva, 1994, s. 18).

Okrem bratislavského ústavu existoval súkromný ústav v Liptovskom Mikuláši v rokoch 1835-1849. Vyučovalo sa orálnou rečou.

Treba poznamenať, že v 19. storočí existovali na Slovensku 3 ústavy. V Bratislave (2- x v rokoch 1833-1872 a 1880-1892) a v Liptovskom Mikuláši, ktoré však krátko pôsobili. Naopak, najdlhšie pôsobili dodnes existujúce ústavy blízko Slovenska vo Viedni (Rakúsko), vo Váci (Maďarsko), ba i v Prahe (Česko). Do Vácu a do Viedne chodili aj nepočujúce deti zo Slovenska. Znie to zaujímavo, že v 19. storočí v Čechách existovali 4 ústavy, v ktorých sa mohol používať aj posunkový jazyk. Ale na Morave, ktorá mala 3 ústavy, sa vyučovalo orálnou metódou.

Už začiatkom 20. storočia začali vybudovať ústavy pre nepočujúcich na území Slovenska. Po utvorení Československej republiky bola v roku 1919 zvolaná porada na Ministerstve školstva a národnej osvety. Tu boli vyslovené požiadavky, aby sa všetky deti s poruchami sluchu naučili hovoriť orálnou rečou a odzerať, aby sa tak mohli dohovoriť s počujúcimi. V tej dobe začínala byť zakázaná posunková metóda a bola doporučená metóda orálna. Podľa Hrubého (2005, s. 185) **nárok na zvýšenie platov učiteľov však mali len tie ústavy, ktoré prestali používať posunkový jazyk. V rokoch 1922 až 1924 sa prestal používať posunkový jazyk na školách pre nepočujúcich v celom Československu** okrem Pražského ústavu pre hluchonemých v Prahe. Z Prahy zmizol posunkový jazyk až v roku 1932.

Ďalšia vlna zápasu o posunkový jazyk sa rozpútala v súvislosti s hlbokými spoločenskými zmenami v organizáciách zdravotne postihnutých po roku 1949. V časopise Práce invalidov bola pripustená diskusia o posunkovom jazyku. Diskusia na stranách Práce invalidov donútila Ministerstvo školstva, vied a umenia zvolať na 13. marca poradu. Tejto porady sa zúčastnili zástupcovia: Ministerstva školstva, vied a umenia, Ministerstva práce, sociálnej starostlivosti, Výskumného ústavu pedagogického, Sociodiagnostického ústavu, Logopedického ústavu, Krajského pedagogického ústavu, Ústrednej jednoty invalidov, Spolku pre starostlivosť o hluchonemých v Československej republike, združenia rodičov a priateľov školy oboch

pražských ústavov, učiteľských zborov oboch pražských ústavov, časopisov Obzor hluchonemých a Práce invalidov.

Predseda organizácie Ústrednej jednoty invalidov **Ján Tomáš Auředníček** predniesol požiadavky, aby:

- o bol prirodzený posunkový jazyk používaný pre uľahčenie vyučovania na všetkých stupňoch škôl,
- o bolo zavedené samostatné vyučovanie posunkového jazyka ako zvláštny predmet,
- o boli zriadené kurzy posunkového jazyka pre učiteľov,
- o Ministerstvo školstva, vied a umenia dalo podnet k štúdiu posunkového jazyka na vysokej škole.

Po referáte nasledovala veľmi ostrá diskusia, v ktorej sa poslucháči rozdelili na dva nezmieriteľné tábory. K žiadnemu záveru na porade síce nedošlo, ale oralisti zvíťazili. Ďalších 30 rokov sa v tlači o posunkovom jazyku prakticky nepísalo (Hrubý - Hrubá, 2005, s. 1037-1041).

Ďalšia diskusia o používaní posunkového jazyka vyvrcholila veľmi ostrým stretom oboch strán na medzinárodnom seminári Možnosti zlepšenia komunikácie sluchovo postihnutých a ich sociálneho začlenenia v Starej Lesnej vo Vysokých Tatrách (Slovensko), ktorý sa konal 17.-19. apríla 1984. Na tomto seminári bol zásadný príspevok jazykovedca, profesora Univerzity Komenského v Bratislave – **Jozefa Mistrika**. **Ten dokázal, že posunkový jazyk je plnohodnotným jazykom so všetkými atribútmi a nesmiernymi možnosťami vyjadrovania** (Hrubý - Hrubá, 2005, s. 1041-1042). Medzi atribúty jazyka patria: znakovosť¹, systémovosť², dvojité členenie³, produktívnosť⁴, svojbytnosť⁵ a historičnosť⁶.

---

¹ Jazyk je systém znakov. Znak je niečo, čo zastupuje niečo iného na základe spoločnej skúsenosti účastníkov komunikácie. Znak musí byť: prístupný zmyslom, konvenčný, odlíšiteľný od iných znakov v systéme, arbitráry (ľubovoľný).

² Jazyk má povahu systému, čiže súbor nespájaných jednotiek (hlások, slov) a vzťahov medzi nimi. U hovoreného jazyka slová môžeme produkovať a počúvať súčasne, ale musí byť produkovaný postupne slovo za slovom, t. j. lineárne. U posunkového jazyka posunky môžeme tiež produkovať a vnímať súčasne, dokáže naraz povedať najmenej dve informácie – simultánnosť.

³ Dvojité členenie znamená, že v jazyku existujú jednotky (slová či posunky), ktoré nesú význam a tie možno rozdeliť na ešte menšie jednotky (hlásky či komponenty posunkov), ktoré samy význam nenesú, ale dokážu ho rozlíšiť.

⁴ Každý prirodzený jazyk má obmedzený počet jednotiek – foném v hovorenom jazyku či komponentov posunkov v posunkovom jazyku, ktorý vytvára neobmedzený počet výpovedí – slov/posunkov.

⁵ Aj hovorený jazyk aj posunkový jazyk je schopný vyjadriť minulosť, prítomnosť, budúcnosť, podmienku a pod.

⁶ Z hľadiska vývoja jazyka v dejinách ľudstva sa posunkový jazyk vyvíjal súčasne s vývojom spoločnosti a z hľadiska osvojovania si jazyka deťom výskumy potvrdili, že osvojovanie posunkového jazyka u nepočujúceho dieťaťa z nepočujúcej rodiny prebieha zhruba v rovnakých fázach ako osvojovanie hovoreného jazyka počujúcim deťom v rodine.

Revolúcia roku 1989 oživila nádej nepočujúcim získať rovnoprávnosť v posunkovom jazyku. Podarilo sa ho presadiť do novely školského zákona vetu: **Nepočujúcim a nevidiacim sa zaistuje právo na vzdelanie v ich jazyku s použitím posunkovej reči alebo Braillovoho písma** (Odstavec (2) § 3 zákona Federálneho shromáždění č. 171/1990 Sb. ze dne 3.května 1990 v platném znění).

Z tohto odseku vyplýva, že tento „ich“ jazyk, teda jazyk slovenský sa môže v škole budovať a rozvíjať aj pomocou posunkovej reči a nepočujúce dieťa môže byť vzdelávané aj pomocou posunkovej reči. Tento systém vzdelávania nepočujúcich detí používa zásadne ako vzdelávací prostriedok orálnu (hovorenú) reč a cieľom školy je naučiť dieťa rozprávať, čo prehlasuje za základnú podmienku úspešnej integrácie nepočujúceho do spoločnosti počujúcich. Znamená to, že doterajšie zákony týkajúce sa vzdelávania nepočujúcich považujú posunkový jazyk za pomocný prostriedok (nie prvotnú, prirodzený jazyk nepočujúcich) k dosiahnutiu cieľa – naučiť nepočujúce dieťa rozprávať (Uherík, 1997, s. 41).

Medzi dôležité prvé knižné a multimedialne publikácie patria: **Frekvenčný slovník posunkovej reči** od autorov Štefan Csonka, Jozef Mistrík a Ladislav Ubár, ktorý bol vydaný ako prvý slovník na území Česko-slovenska v roku 1986 a videokazeta bola vydaná v roku 1995 s názvom **Kodifikovaný systém posunkovej reči** od vydavateľa Slovenského zväzu sluchovo postihnutých, v nej obsahuje 1 400 najpoužívanejších slov.

Nový zákon č. 149/1995 Z.z. o posunkovej reči nepočujúcich osôb, Národná rada SR prijala 26. júna 1995. Uznáva posunkový jazyk za prirodzený jazyk a komunikačný systém nepočujúcich, ktorý dáva zároveň aj právo byť týmto posunkovým jazykom vzdelávaní.

Napriek vďaka tohto zákona máme doteraz určité výhrady v súvislosti so slovenským posunkovým jazykom, ktoré treba riešiť:

- o **nesprávnosť používania pojmu – posunková reč**, ktorá sa stále hovorí a píše všade i v odborných knihách pre problematiku osôb s poruchou sluchu. Je to takto napísané aj v zákone. **Správne má byť slovenský posunkový jazyk, keďže slovenský posunkový jazyk je nezávislý jazykový systém, tak je to jazyk a nie jeho realizácia, čiže reč**,
- o **neuznávanie slovenského posunkového jazyka ako prirodzeného jazyka prelingválne nepočujúcich v praxi**,
- o **nerozoznatelnosť pojmov medzi slovenským posunkovým jazykom a posunkovanou slovenčinou**.

Posunkový jazyk má vlastnú gramatiku, ktorá nie je závislá na gramatike žiadneho hovoreného jazyka. Posunkový jazyk má inú stavbu viet, iný slovosled. Posunkový jazyk má svoju posunkovú zásobu.

Posunkovaná slovenčina nie je posunkový jazyk. Posunkovaná slovenčina je umelý jazykový systém vytvorený počujúcimi, ktorý sa snaží s nepočujúcimi dohovoriť. Je závislý na hovorenom jazyku, kedy sa ku každému slovenskému slovu priraduje posunok. Posunkovaná slovenčina prijíma alebo kopíruje slovosled, gramatiku slovenčiny a len si požičia posunky zo slovníka slovenského posunkového jazyka. To znamená, že posunkovaná slovenčina sa snaží zviditeľniť slovník a gramatiku hovoreného slovenského jazyka. Posunkovaná slovenčina nemá svoju vlastnú gramatiku.

U nás sa väčšinou naďalej organizujú kurzy v posunkovanej slovenčine (okrem občianskeho združenia Myslím). **Myslia si, že je to slovenský posunkový jazyk.**

- **nedostatok záujmu/výskumu v oblasti slovenského posunkového jazyka zo strany lingvistov** súvisí aj so všeobecne nižším rozvojom všeobecnej, ale najmä aplikovanej lingvistiky v období socializmu. Na slovenských univerzitách/fakultách neexistuje katedra všeobecnej jazykovedy alebo katedra aplikovanej lingvistiky. Z toho vyplýva, že u nás neexistuje vysokoškolský odbor „Deaf Studies“ (Štúdium o nepočujúcich) z pohľadu hluchoty ako kultúrno-antropologického.
- **ľahkovážnosť ovládania slovenského posunkového jazyka bez znalosti teórie a metodiky slovenského posunkového jazyka** – lektori aj s malou alebo žiadnou znalosťou jazykovedy posunkového jazyka vyučujú záujemcov na kurzoch, vydavatelia vydávajú CD alebo DVD v posunkovom jazyku atď.

Čo sa týka tlmočníkov slovenského posunkového jazyka, chceme podčiarknúť, že si plne uvedomujeme ich prácu, ktorá je náročná na čas i na peniaze. Pravda je, že tlmočníci, ktorých je málo, pomáhajú nepočujúcich na úkor práce, času, rodiny i peňazí, za čo im patrí srdečná vďaka. Ale situácia pre súčasný stav tlmočníkov na Slovensku nie je dobrá, treba riešiť tieto úlohy:

- **zavedenie etického kódexu tlmočníkov,**
- **zavedenie Certifikačného vzdelávania tlmočníkov slovenského posunkového jazyka, posunkovanej slovenčiny, artikulačného tlmočníka a tlmočníka pre hluchoslepých,**
- **vytvorenie Centra sprostredkovania tlmočníkov pre nepočujúcich, nedoslýchavých, ohluchnutých a hluchoslepých.**

Pevne veríme, že príde čas, kedy sa u nás vybuduje a vyvinie jazykoveda slovenského posunkového jazyka. Potom budú niektorí vnímať posunkový jazyk ináč.

Použitá literatúra:

1. ĎURČO, E. – KONDEL, Ľ. *Dejepis*. Nitra : Enigma, 1995. ISBN 80-85471-38-8.
2. GAŇO, V. *Z teórie a praxe vyučovania nepočujúcich*. Bratislava : SPN, 1965.
3. HRUBÝ, J. – HRUBÁ, I. *Neslyšící v dějinách. Velký ilustrovaný příběh o cestě neslyšících od vysmívání k rovnoprávnosti a plnému uplatnění*. [CD-ROM]. Praha : FRPSP, 2005.
4. MATUŠKA, O. *Úvod do dejín vzdelávania detí a mládeže s narušenou komunikačnou schopnosťou*. Banská Bystrica : Metodické centrum, 1999. ISBN 80-8041-271-5.
5. PLEVA, J. *Rozvoj organizovanej starostlivosti o sluchovo postihnutých na Slovensku*. Bratislava : SZPS, 1994.
6. UHERÍK, A. K problematike aplikácie zákona NR SR č. 149/95 do podmienok vzdelávania nepočujúcich detí. *Slovenský Gong*, roč. V. (XXVI.), 1997, č. 3, s. 40-41.
7. VOJTECHOVSKÝ, R. Je jazykoveda posunkového jazyka v úpadku či v prebudení? *Infonep*, 2008, roč. II, č. 5, s. 16.